

ADDRESS AND STEREOTYPICAL ETIQUETTE PHRASES FOR STARTING SPEECH INTERACTION

(On material from contemporary speech)

Abstract: The article explores the frequency of use of specialized language resource that serve to initiate the speech interaction in colloquial speech practice. These are the forms of address and the various stereotyped labels. When initiating speech communication, the right choice of address or polite etiquette expression is essential and is a guarantee for successful dialogue in a consensual environment. The survey has a sociolinguistic character. A poll has examined the views of a large number of respondents. The questions in the survey are related to the stage of attracting the attention of the addressee and the realization of the speech itself in situations of formal and informal communication.

Keywords: address, stereotyped etiquette, formal and informal communication.

Author information:

Nadezhda Stoykova

PhD, Lecturer

at Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ n.stoykova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Stefka Aleksandrova

PhD student

at Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ st.aleksandrova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Във всеки език съществуват речеви етикетни формули, които говорещият използва в различни ситуации на общуването за: обръщение към събеседника, поздрав/сбогуване, покана, извинение, изразяване на благодарност, молба, комплимент, съчувствие/ съболезнование и т.н.

Настоящата статия е съсредоточена върху употребата на контактните езикови средства, с които говорещият си служи в началото на речевата интеракция. При инициирането на речевия контакт правилният избор на обръщение или учтив етикетен израз е от съществено значение и е гаранция за успешното протичане на диалога в консенсусна среда.

Към езиковите средства, служещи за осъществяване на речев контакт, се отнасят тези елементи от изречението, които непосредствено показват адресирането на речта към събеседника. В инструментариума на всеки език тези средства се разделят на лексикални и граматични. Към лексикалните контактови средства се отнасят формулите на речевия етикет, обръщенията и частиците. Към граматичните спадат формите за лице, число и наклонение на глагола, лице и число при местоименията и др. Употребата на тези езикови стереотипи представлява сложна система от знаци, която се предопределя от традициите на даден колектив и служи за изразяване на вежливост към събеседника [Бакърджиева 2000: 1 – 2].

Обръщението е едно от основните езикови средства за осъществяване на речев контакт между хората. В системата от средства за езикова номинация то се характеризира със своята силна социална чувствителност и непроницаемост, тъй като много гъвкаво, точно и бързо реагира както на социалните и политическите изменения в обществото, така и на свързаните с него изменения в нормата и узуса. Освен това в един и същ период от време могат паралелно да се употребяват както архаични, остарели и редки обръщения, така и нови, жаргонни, сленгови и модни заимствания от други езици.

В речевия етикет съществуват разнообразни форми за обръщение към събеседника, но използването им е диференцирано в зависимост от това кой към кого и с каква цел се обръща. Изборът на обръщение се определя от такива фактори като познатост/непознатост, възраст, социален статус, официалност/неофициалност, а също така и до голяма степен зависи от това дали говорещият се обръща към едно лице или група лица [Земская 1979: 220]. Обръщението като елемент от изказването служи за означаване на адресата и информацията, съдържаща се в него е „странична спрямо информацията, съдържаща се в изказването, в което влиза обръщението, но в редица случаи е абсолютно необходима, за да бъде изказването правилно употребено” [Ницолова 1984: 66]. В рамките на всеки езиков регистър говорещият разполага с различни възможности да изрази отношението си към своя събеседник, които са свързани преди всичко с избора на обръщение [Паскалев 2006: 36].

Обръщението има изключително важна роля в диалогичното общуване не само като интродуктивен, въвеждащ в диалога елемент, но и като психологично средство, с чиято помощ се осъществяват следните комуникативни задачи: 1) Да служи за изразяване на вежливо, уважително отношение към събеседника; 2) Да показва, че конкретната информация е насочена към този, за когото е адресирано съобщението; 3) Да покаже заинтересованост към личността на другия като субект на общуването – пример за това може да бъде многократното обръщение към събеседника по време на общуването с цел задържане на вниманието му и достигане на максимален контакт с него; 4) Да предизвиква положителни емоции у събеседника – за тази цел се използват различни емоционални обръщения, съдържащи положителната оценка на говорещия към адресата; 5) Да се достигне до чувство на взаимна симпатия [Жукова 2010].

При стартирането на речевата комуникация говорещият освен с обръщения си служи и с шаблонни изрази, устойчиви формули, като: *добър ден, здравей,/здравейте; извинете/извинявайте* и т.н. Те са своеобразни „образци” и „модели”, които обществото си е изработило за предаване на непрестанно повтарящите се „стандартни” положения при общуването. Използването на стереотипни речевы формули за

изразяване на учтивост е необходимост за всеки носител на езика в ежедневните му контакти с другите и колкото „по-автоматично“ си служи с тях, без да се замисля изобщо коя да избере, толкова по-трайно е усвоена от него културата на речевото общуване [Пантелеева 1994: 6 – 7].

Настоящото изследване представя употребата на обръщенията и различните видове стереотипни шаблонни изрази и устойчиви формули при стартирането на речевата интеракция в съвременната устна българска реч. Избран е социолингвистичен метод на изследване, който дава възможност за детайлно проучване и измерване на очертаващите се тенденции в съвременната българска речева практика. За целта е проведена анкета с 237 респонденти от следните възрастови групи: от 18 до 25 г. – 58 (24,5%); от 26 до 35 г. – 70 (29,5%); от 36 до 45 г. – 82 (34,6%); от 46 до 60 г. – 21 (8,9%); над 60 г. – 6 (2,5%). Участниците в анкетата са студенти и работещи в сферата на образованието.

За разлика от писмената реч (в частност медийните текстове), която си служи с нестандартни начини за привличане на вниманието на адресата, в устната реч се използват множество стереотипни езикови средства, с които адресатът бива „въвлечен“ в режим на диалогично общуване. В началото на речевия контакт говорещият често използва различни учтиви/неучтиви изрази или форми за обръщение, с цел да привлече вниманието на слушателя и да го въведе в речевата интеракция. За да се даде отговор на въпроса кои са най-предпочитани и най-често употребявани езикови средства, с помощта на които говорещият привлича вниманието на обекта на речта си, бе зададен следният въпрос на участниците в анкетата: **Какви етикетни изрази ще използвате, за да привлечете внимание?**

Какви етикетни изрази ще използвате, за да привлечете внимание?

Извинете – 27,5%

Бихте ли.../ Бихте ли били така добър.../Бих ли могла.../Бих искал да... – 12,3%

Може ли/Можете ли... – 9,3%

Добър ден / Здравейте /Здравей – 8,1%

Ако обичате – 8,1%

Извинявайте – 5,1%

Прощавайте – 5,1%

Много се извинявам – 4,7%

Моля да ме извините – 3,4%

Приятно ми е да се запознаем – 1,7%

Моля за Вашето внимание – 1,3%

Искам да попитам... – 0,8%

Хубавице, красавице – 0,4%

Пич, ще ми помогнеш ли – 0,4%

Ехо – 0,4%

Анкетиранияте са посочили предимно глаголни форми в множествено число от типа *Извинете; Извинявайте; Прощавайте; Може ли*, в условно наклонение – *Бихте ли; Бих искал; Ако обичате*, а също така и поздравителни като *Добър ден; Добър вечер; Здравейте/Здравей*. Учтивите изрази *Много се извинявам; Моля да ме извините; Моля*

за Вашето внимание; Приятно ми е да се запознаем са по-рядко предпочитани, вероятно заради ситуативната им предопределеност – предимно в ситуации на официално или делово общуване, произтичащи често между непознати комуниканти.

Под 1% от анкетираните са отговорили, че за привличане на внимание използват оценъчните, с положителна конотация, обръщения *хубавице, красавице* и все още актуалното в младежкия сленг обръщение *пич*, което се е десемантизирано¹ в съвременния български език. Обръщенията с експресивна маркираност са характерни за неофициалното, дружеско общуване в режим на консенсус и се използват предимно в речта на младите хора.

Непосредствено след етапа на привличане вниманието на адресата следва включването му като активен участник в диалогичната интеракция. В този момент от общуването задачата на говорещия е да номинира събеседника си посредством различни обръщения и/или етикетни конструкции. „Изборът на най-уместната за конкретната речева ситуация форма на обръщение се определя в една или друга степен от характера на общуването (официално/неофициално), от социалната роля на говорещия, спецификата на отношенията между комуникантите” [Шушлина 2013: 49], както и от фактора възраст. Тук обаче възниква въпросът дали говорещият предпочита да започне общуването директно (с глаголна форма от 2 л. ед./мн.ч., с подбудително изказване или с изказване в условна форма), или избира съответстваща за дадената ситуация форма на обръщение към събеседника си. В тази връзка в анкетата, която стои в основата на това изследване, бяха зададени следните два въпроса: **Какви етикетни изрази/обръщения използвате в началото на разговор в официална/неофициална ситуация към:** а) *непознат и по-възрастен от Вас*; б) *непознат, приблизително на Вашата възраст*; в) *познат и по-възрастен от Вас*; г) *познат, приблизително на Вашата възраст*; д) *познат, с позиция на Ваш преподавател, началник, ръководител (по-висшестоящ от Вас)*. Тези въпроси бяха оставени с отворени отговори, така че респондентите от изследваните възрастови групи имаха възможност сами да посочат езиковите си предпочитания.

В отговорите на въпроса *Какви етикетни изрази/обръщения използвате в началото на разговор в официална ситуация към:* а) **непознат по-възрастен** [виж в. 1а] най-младата възрастова група показва, че предпочита употребата на стереотипни поздрави от типа *Добър ден, бихте ли...; Да попитам; Извинявай*. Групата на 26 – 35 г.

¹ Първоначалното значение на думата *пич* е 1) *Извънбрачен син; копеле*; 2) *Развратник, мръсник, уличник*; 3) *Израстък, издънка от стъблото на овощно дърво или лоза; филиз, младочка* [Електронен ресурс: <http://talkoven.onlinerechnik.com/>], а в младежкия сленг обръщението *пич* се използва в следните значения: 1) *Свестен, готин човек*; 2) *Човек с неангажиран поглед към живота*; 3) *Лице от мъжки пол с огромни природни преимущества* [Електронен ресурс: <https://www.bgjargon.com/>]; [подробно в: Стаменов 2012]

използва най-често етикетния израз *Извинете, бихте ли ми казали...*, глаголни форми в условно наклонение *Бихте ли*, поздрави и по-рядко обръщения-регулативи *Господине/Госпожо*. При възрастовата група 36 – 45 г. употребата на езиковите средства към непознат и по-възрастен в официална обстановка е сходна като при предходната група, като към етикетния израз *Извинявай* добавят и обръщението *господине/госпожо*. Забелязва се фактът, че обръщанията са на една по-предна позиция в йерархията на предпочитанията им. Последните две възрастови групи поставят на първо място използването на обръщанията *Господине/Госпожо* в посочената ситуация. По-малко предпочитани са стереотипните изрази и поздравите:

[в.1] а) непознат и по-възрастен от Вас

18-25	<i>Извинявай... – 80%</i> <i>Добър ден, бихте ли... – 13,5%</i> <i>Да попитам... – 7,17%</i>
26-35	<i>Извинете, бихте ли ми казали... – 11,8%</i> <i>Бихте ли... – 10,5%</i> <i>Добър ден/Добър вечер... – 5,1%</i> <i>Господине/Госпожо... – 2,1%</i>
36-45	<i>Извинете, господине/госпожо... – 14,8%</i> <i>Извинете/Извинете, бихте ли... – 10,1%</i> <i>Господине/Госпожо – 5,49%</i> <i>Добър ден/Добър вечер, бихте ли/може ли... – 4,22%</i>
46-60	<i>Господине/Госпожо – 4,64%</i> <i>Извинете/извинявайте; Извинете, бихте ли ми казали...; Извинете, може ли... – 2,53%</i> <i>Добър ден/Добро утро/Добър вечер... – 1,69%</i>
над 60	<i>Господине/Госпожо – 1,27%</i> <i>Извинете, бихте ли ми казали; Извинете, може ли... – 0,84%</i> <i>Добър ден/Добро утро/Добър вечер... – 0,42%</i>

При общуването в официална обстановка с непознат адресат, приблизително на възрастта на инициатора на речевото действие, се наблюдава употребата на следните езикови средства: в групата 18 – 25 г. диалогичното общуване започва директно, без употребата на обръщения: предпочитат се поздрави със стереотипни клишета в условно или повелително наклонение, както в ед.ч., така и в мн.ч., напр. *Здравейте, бихте ли ми казали...; Здравей, ще ми кажеш ли...; Да попитам...* При втората възрастова група 26 – 35 г. освен етикетните изрази *Извинявай/Извинете; Бихте ли...*, се наблюдава употребата на конструкции с модални глаголи: *Здравей, може ли...; Ако обичате...* В предварително зададената ситуация на общуване анкетираните от възрастовите групи 36 – 45 г. и 46 – 60 г. са посочили, че използват форми за обръщения към адресата. Групата на 36 – 45 - годишните имат предпочитания към *Господине/Госпожо* в съчетания с етикетните изрази *Извинете /Извинявайте*, на второ място – само

обръщения, а тези над 46 г. и над 60 г. най-често употребяват *Господине/Госпожо*, следвани от етикетните изрази *Извинете/Извинявайте*:

[в.1] б) непознат, приблизително на Вашата възраст

18-25	<i>Здравейте, бихте ли ми казали...</i> – 13,9% <i>Здравей, ще ми кажеш ли...</i> – 6,76% <i>Да попитам...</i> – 3,80%
26-35	<i>Извинявай/Извинете, бихте ли...</i> – 16,9% <i>Здравей, може ли...</i> – 11,8% <i>Ако обичате...</i> – 0,84%
36-45	<i>Извинете /извинявайте, господине/госпожо...</i> – 17,3% <i>Господине, госпожо/ госпожице...</i> – 11,4% <i>Здравей/ Здравейте...</i> – 2,3% <i>Извинявай...</i> – 2,1% <i>Моля...</i> – 0,84%
46-60	<i>Господине/Госпожо...</i> – 5,5% <i>Извинявайте/Извинете...</i> – 2,5% <i>Здравейте...</i> – 0,84%
Над 60	<i>Господине/ Госпожо...</i> – 0,84% <i>Извинявайте/Извинете...</i> – 0,84% <i>Процавайте...</i> – 0,4% <i>Добър ден ...</i> – 0,4%

Когато адресатът е по-възрастен познат на говорещия, дори и поставен в официална обстановка на общуване, той се стреми по-често да го номинира с подходяща форма за обръщение. При по-голямата част от изследваните възрастови групи именно в такава ситуация се забелязва сравнително по-честа употреба на обръщения. Целевата група 18 – 25 г. започва общуването с поздравите *Здравей /Здрасти* (на първо място по честота на употреба) и *С обръщение по лично име* (на второ място). При следващата възрастова група също е предпочитана употребата на поздрава *Здравей*. Посочено е съчетание на регулатив с поздрав: *Здравейте господине/госпожо*, както и модела *Господин + фамилно име*. Интересен е фактът, че участниците в активната възрастова група 36 – 45 г. предпочитат да стартират речевата интеракция с познатите стереотипни изрази, с условни конструкции или въпросителни изречения. Обръщението по лично име е сред най-предпочитаните начини за обръщение сред 46 – 60 годишните и над 60-годишните:

[в.1] в) познат и по-възрастен от Вас

18-25	<i>Здрасти /Здравей...</i> – 16% <i>С обръщение по лично име...</i> – 8,4%
26-35	<i>Здравей, можеш ли ...</i> – 13,9% <i>Здравейте, господине/госпожо...</i> – 10,5% <i>Господин + фамилно име</i> – 5,1%
36-45	<i>Извинявай /извинете...</i> – 16 % <i>Ще ми кажете ли...</i> – 11,9% <i>Здравей /Здрасти...</i> – 4,6% <i>Би ли ми дал...?</i> – 2,1%
46-60	<i>С обръщение по лично име</i> – 5,1% <i>Здравей...</i> – 5,1% <i>С обръщение по фамилия</i> – 1,7%

Над 60	<i>С обръщение по лично име – 1,7%</i> <i>С обръщение по фамилно име – 0,84%</i>
---------------	---

В ситуации на официално общуване между познати комуниканти с приблизително еднаква възраст се оказва, че най-младата целева група респонденти избягват употребата на форми за обръщение при стартирането на речевата дейност. Анкетиранията лица от 18 – 25 г. предпочитат поздравите *Здравей/ Здравсти* в официални ситуации. Групата на 26 – 35 г. също използва на първо място поздрави или започва разговор като откроява обекта на речта си посредством глаголна форма. В средната възрастова група 36 – 45 г. на второ място по честота са поставени обръщенията по собствено име, едва след учтивите поздрави от типа *Добър ден, как си; Здравей*. В тази възрастова група впечатление прави фактът, че всички респонденти използват глаголни форми във 2л. ед.ч., което е безспорен признак за скъсяване на дистанцията в общуването. Най-възрастните изследвани групи: 46 – 60 г. и над 60 г. най-често назовават адресата по лично и фамилно име и посочват, че независимо от възрастта на участниците в речевото общуване, биха използвали такива обръщения, а в академична среда – научното звание, титла или длъжност + фамилното име на адресата:

[в.1] г) познат, приблизително на Вашата възраст:

18-25	<i>Здравей/ Здравсти – 23,2%</i> <i>С обръщение по лично име – 1,3%</i>
26-35	<i>Здравей, здрасти, привет – 6%</i> <i>Имам нужда от помощ/Ще ми кажеш ли... – 5,1%</i>
36-45	<i>Добър ден, как си здравей... – 15,2%</i> <i>С обръщение по лично име – 11,4%</i> <i>Извинявай... – 4,6%</i> <i>Ще ми кажеш ли/може ли – 3,4%</i>
46-60	<i>С обръщение по лично име – 3,8%</i> <i>С обръщение по фамилно име – 2,5%</i> <i>Здравей... – 1,7%</i> <i>Научно звание (длъжност) + фамилно им + фамилно име – 0,84%</i>
Над 60	<i>С обръщение по фамилно име – 0,84%</i> <i>С обръщение по лично име – 0,4%</i> <i>Добър ден – 0,4%</i>

В официалното общуване с по-висшестоящ познат адресат се наблюдава по-честа употреба на форми на обръщения във всички изследвани групи. Обръщението *господине/госпожо* е най-използвано от младите хора на възраст между 18 – 35 г. Предполага се, че употребата на такива вежливи обръщения е мотивирана прагматичните факторите социален статус и социална роля на адресата. В групата от 18 до 25 години стереотипните поздрави и учтивите въпроси заемат второстепенно място, а при 26 – 35-годишните се наблюдава и употреба на условно наклонение, едва 1,7% от тях използват директен контакт със съответната глаголна форма. Характерно за

анкетиранияте на възраст 36 – 45 г. речевият контакт с висшестоящ адресат се стартира със поздравите *Добър ден; Здравей/Здравейте*. След тях по честотност се нареждат регулативите *Господине/Госпожо*. Респондентите смятат за напълно приемливи и обръщения от типа *Професоре; Шефе*. Таргет групата 46 – 60 г. на първо място използва поздрава *Здравейте*, веднага след него се нарежда обръщение по формулата *Господин/Госпожо* + фамилия и научно звание (титла/длъжност) + фамилно име. Най-възрастните участници в анкетата са посочили като предпочитан модел обръщението *Господин/Госпожо* + фамилно име.

По-високият процент на употреба на обръщения в такива ситуации на общуване е свързан както със социалния статус на адресата, така и с нормите на речеви етикет, които предполагат спазването на вежлив тон и протичането на диалога в режим на консенсус. Резултатите от проведената анкета показват, че повечето респонденти отчитат тези фактори:

[в.1] д) познат, с позиция на Ваш преподавател, началник, ръководител (повисшестоящ от Вас)

18-25	<i>Господине/Госпожо</i> – 9,3% <i>Добър ден</i> – 6% <i>Много се извинявам, удобно ли е да Ви...</i> – 5,1% <i>Научно звание(длъжност)+фамилно име</i> – 4,2%
26-35	<i>Господине/Госпожо</i> – 12,7% <i>Научно звание (длъжност) + фамилно име</i> – 6,3% <i>Много се извинявам...</i> – 5,5% <i>Ако Ви е удобно, бихте ли ми...</i> – 3,4% <i>Имам нужда от помощ...</i> – 1,7%
36-45	<i>Добър ден, здравей/здравейте...</i> – 9,3% <i>Господине/Госпожо...</i> – 6,8% <i>Научно звание (длъжност) + фамилно име</i> – 5,1% <i>Извинете/Извинявайте...</i> – 3,4% <i>С обръщение по фамилно име</i> – 2,5% <i>Господин професор,...</i> – 1,7% <i>Професоре,...</i> – 1,7% <i>Шефе,...</i> – 1,7% <i>Бихте ли ми казали...</i> – 1,3% <i>Господин/Госпожо директор,...</i> – 1,3%
46-60	<i>Здравейте...</i> – 3,4% <i>Господин/Госпожо + фамилия</i> – 2,1% <i>Научно звание (длъжност) + фамилно име</i> – 2,1% <i>Много се извинявам, удобно ли е да Ви попитам...</i> – 0,84% <i>Шефе,...</i> – 0,4%
Над 60	<i>Господин/Госпожо + фамилия</i> – 1,3% <i>Много се извинявам...</i> – 0,84% <i>Господин началник,...</i> – 0,4%

Анализът на резултатите от проведената анкета показва, че в официалните ситуации на общуването обръщението е най-слабо предпочитаното езиково средство при стартирането на речевата интеракция. При всички възрастови групи най-честотна е

употребата на етикетни форми за обръщения в ситуации на контакт с висшестоящ. Единствено при целевите групи 46 – 60 г. и над 60-години се наблюдава постоянство в използването на обръщения към непознати и познати по-възрастни или на същата възраст адресати. Болшинството анкетирани избират в официалното си общуване стартирането на речевия контакт посредством вече посочените стереотипни етикетни изрази.

Неофициалното общуване е свободно и стереотипно, то се подчинява на общите закони на речевия етикет. Иницирането на речев контакт при такъв стандартен тип комуникация протича по-свободно и дава по-голяма възможност на говорещия при избора му на езикови средства. Вторият въпрос от анкетата е свързан именно с непринуденото общуване в неофициална обстановка: **Какви етикетни изрази/обръщения използвате в началото на разговор в неофициална ситуация към:** а) непознат и по-възрастен от Вас; б) непознат, приблизително на Вашата възраст; в) познат и по-възрастен от Вас; г) познат, приблизително на Вашата възраст; д) познат, с позиция на Ваш преподавател, началник, ръководител (по-висшестоящ от Вас).

Когато адресатът е непознат на говорещия и по-възрастен от него в неофициална обстановка на общуване при най-младата група се наблюдава абсолютна липса на обръщения: анкетираните от 18 до 25 г. стартират диалогичното общуване с неутралния поздрав *Добър ден*, също и *Здравейте*; при 26 – 35-годишните и при групата от 36 до 45 г. на първо място са регулативите *Господине/Госпожо*, а на второ – поздравите *Здравейте* и *Добър ден*. Респондентите от последните две целеви групи използват най-много именно регулативните обръщения, следвани от стереотипните изрази *Извинете*; *Прощавайте*, а накрая – поздравите:

[в.2] а) непознат и по-възрастен от Вас:

18-25	<i>Добър ден</i> – 19,9% <i>Здравейте</i> – 4,6%
26-35	<i>Господине/Госпожо, ...</i> – 21,9% <i>Здравейте, добър ден...</i> – 7,6%
36-45	<i>Господине/Госпожо, ...</i> – 24,9% <i>Добър ден, здравейте...</i> – 9,7%
46-60	<i>Господине/Госпожо, ...</i> – 5,5% <i>Извинете/Прощавайте...</i> – 2,5% <i>Добър ден ...</i> – 0,84%
Над 60	<i>Господине/Госпожо, ...</i> – 1,3% <i>Извинете/Прощавайте...</i> – 0,84% <i>Добър ден ...</i> – 0,4%

В същата ситуация, когато обаче обектът на речта е с приблизително еднаква възраст като говорещия, в повечето изследвани групи се наблюдава употребата на

поздрави за стартиране на разговора или се използва директен контакт. Регулативни обръщения използват третата, четвъртата и петата възрастова група, като в групата над 46 г. наред с учтивите глаголни форми, се посочва и употребата на стилистично снижената апелативна частица *Ей*: *Ей, искам да ти кажа...*:

[в. 2б] б) *непознат, приблизително на Вашата възраст*

18-25	<i>Добър ден...</i> – 24,4%
26-35	<i>Без обръщение: Мога ли да те попитам...</i> – 22% <i>Добър ден...</i> – 7,6%
36-45	<i>Добър ден, здравейте ...</i> – 23,2% <i>Господине/Госпожо, ...</i> – 11,4%
46-60	<i>Господине/Госпожо, ...</i> – 4,6% <i>Ако обичате, извинете/прощавайте...</i> – 2,6% <i>Добър ден...</i> – 0,84% <i>Ей, искам да ти кажа...</i> – 0,4%
Над 60	<i>Ако обичате, извинете, прощавайте...</i> – 1,7% <i>Господине/Госпожо, ...</i> – 1,3%

В непринуденото общуване с по-възрастни от говорещия адресати се наблюдава в групите 18 – 25 г. се наблюдава основно употребата на поздрави, а в групата 26 – 35 г. предпочита е поздравът + лично име. В ситуации на общуване между роднини респондентите използват национално-специфичните за българския език вариации на роднинските обръщения [Стойкова 2015: 157]. Във възрастовата група (35 – 46 г.) е фиксирана употреба на роднински обръщения и към лица, с които говорещият не се намира в родствени отношения (например при обръщение към по-възрастен съсед или познат често се използва формулата *лельо/чичо + личното име* на адресата: *Лельо Розке, здравей!*). Групата на анкетираните от 46 – 60 г. посочва най-голямо разнообразие от форми за обръщение при стартирането на диалога. Тук на първо място по употреба е личното име, на второ място е поздравът *Здравей* и с различна честота се използват обръщения като *Колега/Колежке; Господин/Госпожо; само с фамилията* (като шеговито обръщение или закачка към адресата); *родствени обръщения + личното име; комшу, съседа* и т.н.:

[в. 2в] в) *познат и по-възрастен от Вас:*

18-25	<i>Здравей...</i> – 24,4%
26-35	<i>Здравей + име...</i> – 29,5%
36-45	<i>Обръщение с лично име</i> – 15,2% <i>Здравейте/Здравей, Добър ден...</i> – 8% <i>Господине/Госпожо, ...</i> – 4,6% <i>Майко, татко, ...</i> – 3,4%
46-60	<i>Обръщение с лично име</i> – 2,1% <i>Здравей...</i> – 1,7%

	<i>Майко, татко, вуйчо, ... – 1,3%</i> <i>С указване на възрастта + лично име... – 1,3%</i> <i>Комшу, съседе, колежке, ... – 1,3%</i> <i>Господине/ Госпожо + фамилия – 0,8%</i> <i>Обръщение с фамилно име – 0,4%</i>
Над 60	<i>Обръщение с лично име – 1,3%</i> <i>С указване на възрастта + лично име – 0,8%</i> <i>Обръщение с фамилно име – 0,4%</i>

Посочените изрази са учтиви и съдържат обръщения, което показва, че при общуване между познати адресати говорещият се стреми да номинира слушащия по име, определяйки го като „крайния получател на съобщението“ [Бойчук 2011: 67]. Антропонимът като един от най-разпространените начини за адресация към събеседника [Стойкова 2014: 220] е предпочитан от говорещия в неофициална обстановка на общуване. Е. И. Попова смята, че антропонимът е *главния идентификатор на индивида в социума* [Попова 2009]. В тази връзка изборът на личното име е от изключителна важност за осъществяването на едно успешно и безконфликтно общуване. В прякото си значение антропонимът се употребява с цел да се привлече вниманието на адресата и да го идентифицира по име. Обръщението само по собствено име е свидетелство за това, че говорещите лица са с еднакви социални роли, приблизително еднаква възраст и това демонстрира високата степен на близост на взаимоотношенията им [Супрун 2001].

В иницирането на речев контакт в неофициалното общуване с познат адресат на същата (или сходна) възраст говорещият си служи с по-богат набор от различни обръщения и стереотипни апелативни изрази. Например при най-младата група се предпочита използването на първо място на поздрав, а след това на обръщения като *Приятел; Пич; Мацко; Човек*, а също така и на междуметието *Ехоо*. В групата на 26 – 35 г. на първо място е стереотипният поздрав *Здравей*, след това се нарежда *поздрав + лично име* и с по-малка честота се използва отново междуметна конструкция от типа *Ооо + личното име*. При 36 – 45-годишните най-много респонденти започват диалога с личното име на адресата, на второ място по честота на употреба се нареждат нестандартни разговорни поздрави от чужд произход като *Хелоу; Здравствуйте; Бонджорно*. Малък процент от тях са посочили, че използват и обръщения като *Колега/Колежке; Драга моя; Драги ми Господине; Приятелю; Друзе; Комшу*; даже и *Хеви метъл* към връстници с предпочитания към рок музиката. Личното име е и най-предпочитаната форма за обръщение в дадената ситуация и от групата 46 – 60 г., и от групата на над 60-годишните. Стереотипните етикетни изрази са по-малко използвани, а съответно обръщения от типа *Колега + фамилия* или *Господин/Госпожо + фамилия* са

посочени от твърде нисък процент анкетирани. Резултатите показват, че в ситуация на неофициално общуване с познат адресат, приблизително на същата възраст, респондентите са склонни по-често да употребяват конотирани и експресивни форми на обръщения към адресата, отколкото при други условия:

[в. 2] г) познат, приблизително на Вашата възраст:

18-25	<i>Здравей...</i> – 16,5% <i>Приятел, човек, тич, мацко,...</i> – 5,9% <i>Ехо...</i> – 2,1%
26-35	<i>Здравей...</i> – 16,9% <i>Здравей + лично име</i> – 10,1% <i>Ооо + име</i> – 2,5%
36-45	<i>Обръщение с лично име</i> – 17,8% <i>Хелоу, здравствуйте, бонджорно, здрасти, здравей...</i> – 8,4% <i>Поздрав + лично име</i> – 3,4% <i>Колега, колежка,...</i> – 2,5% <i>Драга моя, драги ми господине, приятелю, друже, комшу, хеви метъл,...</i> – 2,1%
46-60	<i>Обръщение с лично име</i> – 5,9% <i>Здравей/ Привет</i> – 2,9% <i>Колега + фамилия</i> – 2,1% <i>Господин/Госпожо + фамилно име</i> – 1,7%
Над 60	<i>Обръщение с лично име</i> – 2,1% <i>Добър ден...</i> – 0,4%

Последната зададена ситуация от анкетата е свързана с осъществяването на речев контакт с познат, но по-висшестоящ от адресата в неофициална обстановка. При най-младата възрастова група от 18 – 25 г. се посочва единствено употребата на регулативни обръщения като *Господине/Госпожо*. В групата 26 – 35 първи по честота са стереотипните етикетни изрази, на второ място – *Поздрав + научно звание (длъжност) + фамилно име*. В активната група 36 – 45 г. стартирането на речевата интеракция се осъществява чрез етикетните поздрави *Добър ден; Здравейте*, на второ място по употреба в тази група се нареждат речеви формули с *научно звание (длъжност) + фамилно име* и на последно – *Господин/Госпожо + фамилно име*. В групата на 46 – 60 г. се отдава предпочитание на обръщенията по научно звание/длъжност с фамилно име, както и на *Господин/Госпожо + фамилно име*. Нисък процент (2%) са отдали предпочитание на поздрав или обръщението *Шефе* (1%). При най-възрастната група също се отчита предпочитание на обръщенията по научно звание/длъжност с фамилно име, както и на *Господин/Госпожо + фамилия*. Анализът на анкетите недвусмислено показва, че средните две възрастови групи (26 – 35 г. и 36 – 45 г.) започват диалоговото общуване със стереотипни етикетни изрази, а най-младата (18 – 25 г.) и двете най-възрастни групи (46 – 60 г. и над 60 г.) предпочитат

обръщенията регулативи и етикетните формули *Господин + научно звание (длъжност)*
+ *фамилно име*:

[в.2] *д) познат, с позиция на Ваш преподавател, началник, ръководител (повисшестоящ от Вас)*

18-25	<i>Господине/Госпожо, ... – 24,5%</i>
26-35	<i>Здравейте, добър ден... – 20,6%</i> <i>Поздрав + научно звание (длъжност) + фамилно име – 9,3%</i>
36-45	<i>Добър ден/Здравейте... – 20,7%</i> <i>Научно звание (длъжност) + фамилно име – 9,3%</i> <i>Господине/госпожо + фамилно име – 4,6%</i>
46-60	<i>Научно звание (длъжност) + фамилно име – 5,9%</i> <i>Господин + фамилно име – 1,7%</i> <i>Добър ден, Здравейте... – 0,8%</i> <i>Шефе, ... – 0,4%</i>
Над 60	<i>Научно звание (длъжност) + фамилно име – 1,7%</i> <i>Господин + фамилно име – 0,8%</i>

Анализът на втория въпрос показва, че в неофициалното общуване говорещият е склонен по-често да използва обръщения при иницирането на речевото общуване. Когато адресатът е познат, без значение възрастта и социалната му позиция, адресантът се обръща към него с подходящата форма за номиниране. А в общуването си с непознати адресати говорещите от изследваните възрастови групи съобщават, че избягват употребата на обръщения за сметка на етикетните стереотипни изрази. Следователно в неофициалното общуване факторите възраст и социален статус на адресата оказват най-малко влияние при избора на обръщения, необходими за стартирането на диалогичното общуване.

Резултатите от допитването показват, че анкетираните респонденти от петте възрастови групи предпочитат в личната си речева практика да използват богатата система от стереотипни контактни средства. Обръщението като контактено средство се предпочита по-често в ситуации на неофициално общуване с познат адресат.

Анкетното проучване доказва, че в различни речеви ситуации обръщението, както и етикетните изрази, зависят от прагматичните координати [терминът е на Формановска 1998: 112] *аз – ти – тук – сега*. Те маркират участниците в речевия акт, мястото и времето, в което се осъществява комуникативният акт. Обръщението може да се определи като езикова единица със силно изразена деиктична функция, тъй като реализира трите основни вида деиксис – персонален, пространствен и времеви.

Забелязаната по-рядка употреба на обръщението в съвременната речева практика е свързана с различни фактори, сред които основен е прагматичният фактор.

При осъществяването на речевия акт обръщение към събеседника субектът на речта

съобщава такава информация, в която едновременно се преплитат и семантични, и прагматични компоненти. При избора на подходяща форма за обръщение в дадената конкретна ситуация доминира прагматиката над семантиката. Прагматичните фактори, които са свързани с избора на една или друга форма на обръщение, предполагат отчитането на такива компоненти като: 1) участниците в комуникативния акт (с оглед на техните комуникативни намерения, междуличностни намерения, социален статус); 2) условията, в които протича речевата интеракция (типа обстановка – официална/неофициална; канала на комуникацията – наличие/отсъствие на визуален контакт, контактено/дистантно разположение на комуникантите) [Петкова 2005: 26].

По-рядката употреба на обръщенията в речевата практика е свързана и с реализацията на категорията персоналност в българския език. При изследването и описанието на функционално-семантичното поле персоналност недвусмислено се подчертава, че обръщението в българския език спада към периферните средства, в ядрото на тази категория са личните глаголни форми, които фиксират лицето на адресата чрез своите флексии [Иванова 2013: 223 – 230]. Ето защо в хода на комуникативния акт (дори и при познати комуниканти) много често липсват форми на обръщения. Говорещият адресира речта си посредством глаголните форми. Същата тенденция е отбелязвана многократно (с количествени данни) и при употребата на номинативните лични местоимения [Николова, Бойчева 1994: 267].

References:

1. **Aleksandrova 2016:** Aleksandrova St. Za nyakoi izsledvania na uchtivostta v ezika na balgarskite medii//Medialingvistika, 2016, №5, s. 66 – 68.
2. **Bakardzhieva 2000,** elektronen resurs: Bakardzhieva G. Leksikalni kontaktovi sredstva. // Peti natsionalni slavistichni chetenia, Sofiyski universitet, 2000, <http://georgesg.info/belb/personal/bakardzhieva/KONTAKT.pdf> (data na dostapa 02.07.2017).
3. **Boychuk 2011:** Boychuk E.V. Nominatsia adresata prosyby posredstvom obrashtenia v russkom i frantsuzskom yazykah // Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo humanitarnogo universiteta, 2011, s. 67 – 71.
4. **Zhukova 2010,** elektronen resurs: Zhukova T. S. Obrashtenie kak instrument postroenia effektivnykh dialogicheskikh kommunikatsiy (na primere delovogo obshtenia). // Internet-konferentsia „Dialogicheskie kommunikatsii v biznese”, s 1.10.10 po 28.10.10, <http://www.voeto.ru/nuda/obrashtenie-yavlyaetsya-pervoelementom-dialogicheskikh-kommunika/main.html> (data na dostapa 26.08.2015 g.).
5. **Ivanova 2013:** Ivanova V. Za eksplikatorite na funktsionalno-semantichnata kategoria personalnost // Mezhdunarodna internet konferentsia „Slavyanskite etnosi, ezitsi i kulturi v savremennia svyat“, V. Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2013, s. 223 – 230.

6. **Nikolova, Boycheva 1994:** Nikolova A., Boycheva D. Формы и функции обрaщения в побудительных высказываниях русского и болгарского языков. // Научни трудове на ПУ " Паисий Хилендарски", т. 32, 1994, кн.1, с. 265 – 269.
7. **Paskalev 2006:** Paskalev, N. Sotsiolingvističen analiz na obrashteniyata v savremennia balgarski ezik (vav vrazka s izrazyavaneto na uchtivost). –V: Balgarski ezik. g. LIII. kn.1. Sofia: akad. izd. „Marin Drinov”, s.36-51
8. **Popova 2009:** Popova E.I. Lichnoe imya v kommunikativnom aspekte: Na materiale obrashteniy v studencheskoy srede, Avtoref. dis.kand. filol. nauk.-Smolensk, 2009.
9. **Slavova 2003,** elektronen resurs: Slavova E. Uchtivost, distantsia i formi na obrashtenie v balgarskoto publichno prostranstvo. // Balkans`21, vol. 3/2003 <http://www.academia.edu/2643755> (data na dostapa 05.09.2015 g.).
10. **Stamenov 2012:** Stamenov M. Po vaprosa za t.nar. nepredskazuemi promeni v znacheniyata na dumite sled zaemane// Magiyata na dumite. Ezikovedski izsledvania v chest na prof. d.f.n. Lilia Krumova-Tsvetkova pod red. na Diana Blagoeva i Sia Kolkovska (84-92). Sofia: Akademichno izdatelstvo „Marin Drinov“, 2012.
11. **Stoykova 2014:** Stoykova N. Antroponimy v roli obrashteniy v russkom i bolgarskom yazykah // Litera Scripta Manent Sluzhenie slovu Tom II. Yubileen sbornik, posveten na 70-godishninata na prof. d-r V. Avramova. Shumen: UI «Episkop Konstantin Preslavski», 2014, s. 209–222
12. **Stoykova 2015:** Stoykova N. Semantiko-sintaksicheskie i pragmaticheskie karakteristiki obrashteniy v russkom i bolgarskom yazykah, Dis., Shumen, 2015g., 218 s.
13. **Suprun 2001:** Suprun V.I. Antroponimy v vokativnom upotreblenii//Gumanitarnye nauki, №20 Выр. 4, 2001
14. **Shushlina 2014:** Shushlina, V. Ezikovi sredstva za izrazyavane na otsenka v balgarskata razgovorna rech.–V: Littera et Lingua, t.11, kn.1-2. <http://slav.uni-sofia.bg/naum/lilijournal/2014/11/1-2/vshushlina> (data na dostapa 17.06.2017 g.)